

Examen VWO
2018

tijdvak 2
maandag 18 juni
13.30 - 16.30 uur

filosofie

Dit examen bestaat uit 17 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 46 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of argumentatie gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of argumentatie ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1 Over scepsis in de rechtbank

De zaak Lucia de B., de Schiedammerparkmoord en de Puttense moordzaak zijn allemaal voorbeelden van gerechtelijke dwalingen. In deze rechtszaken werden lange gevangenisstraffen opgelegd, maar in alle drie de gevallen werd de zaak enkele jaren later heropend en werden de vermeende daders vrijgesproken. Er bleek gerommeld met bewijs, het Openbaar Ministerie (OM) had fouten gemaakt en de schuldigen bleken onschuldig.

Volgens wetenschapsfilosoof Ton Derksen komen gerechtelijke dwalingen vaker voor dan we denken. Hij acht de kans groot dat er in Nederland veel onschuldige mensen achter de tralies zitten.

‘Redeneringen van juristen zitten vol fouten’, zegt hij. Maar in Nederland mogen rechtszaken maar zelden worden heropend, waardoor die fouten ook maar zelden aan het licht komen.

Om wat voor fouten gaat het volgens Derksen?

tekst 1

Uiteindelijk gaat het om de vraag: heeft Jan Klaassen Katrijn vermoord? En dat is primair een empirische vraag, geen juridische vraag.

Als je het zo bekijkt, zijn juist de officieren van justitie, de rechters en helaas ook de advocaten niet opgeleid voor hun taak. Omdat ze geen empirisch-wetenschappelijke scholing hebben en zich wel beroepsmatig met waarheidsvinding bezighouden, doen ze dat laatste op de manier zoals ze dat in de alledaagse praktijk geleerd hebben: met behulp van cognitieve instincten, die in het alledaagse leven hun waarde hebben bewezen, maar zich ook tegen ons kunnen keren.

Ik geef twee voorbeelden van cognitieve instincten: ‘het bewijsmateriaal past bij het scenario, dus is het scenario waar’ en ‘het confirmatieoordeel’, ook wel bekend als ‘tunnelvisie’: we zijn geneigd te geloven wat bij ons standpunt past, wat niet past nemen we niet serieus.

naar: Ton Derksen, Onterecht levenslang, in: Wijsgerig Perspectief, 2016

Derksen stuurt in tekst 1 aan op het gebruiken van de correspondentietheorie voor waarheid bij waarheidsvinding in de rechtspraak. Als je aan waarheidsvinding doet, is het van belang om te weten wanneer je iets voor waar houdt en wanneer niet.

3p

1 Leg uit:

- wat de correspondentietheorie voor waarheid inhoudt,
- welk waarheids criterium voor waarheid we volgens Derksen gebruiken bij onze cognitieve instincten en
- of Derksens houding tegenover waarheid aansluit bij het wetenschappelijk scepticisme of bij het pyrronisme.

Een van de rechtszaken die Derksen analyseert is de zaak Olaf H. Olaf H. kocht een tweedehandsauto en ging, nadat hij had betaald en de rekening door de autohandelaar had laten ondertekenen, even naar het toilet. Toen hij terugkwam, zag hij hoe de vrouw van de autohandelaar werd vermoord en ontdekte hij dat ook de autohandelaar zelf was doodgeschoten. In paniek reed Olaf H. weg in zijn net gekochte auto. Hij belde niet naar de politie, maar haalde onmiddellijk zijn Roemeense vriendin op en reed met haar naar Roemenië.

Toen Olaf H. na twee dagen terugkwam, werd hij gearresteerd. Getuigen hadden hem op de plaats delict gezien en van de onbekende schutter werden geen sporen gevonden. Olaf H. werd veroordeeld tot levenslang. Volgens Derksen heeft het OM in deze rechtszaak vooral vanuit het eigen gelijk geredeneerd dat Olaf H. schuldig is. Het OM heeft volgens Derksen te weinig gekeken of het bewijsmateriaal ook passend kon zijn voor een sceptisch, alternatief scenario waarin er een andere dader is dan Olaf H. En daar zijn best redenen voor. Getuigen bevestigen bijvoorbeeld dat Olaf H. en zijn vriendin al maanden van plan waren om naar Roemenië te gaan omdat haar visum was verlopen. De reis was dus misschien geen vlucht. En Olaf H. belde niet naar de politie, omdat vrienden bij hem thuis een wietplantage hadden.

Derksens opvatting zou je kunnen weergeven als een sceptische paradox, waarbij de eerste bewering luidt: 'Het OM weet dat Olaf H. de moordenaar is'.

Het contextualisme en het relevantisme hanteren verschillende methoden om vast te stellen of je iets weet. In bovenstaande context zou zowel vanuit het contextualisme als vanuit het relevantisme de conclusie zijn dat het OM niet weet dat Olaf H. de moordenaar is.

3p **2** Geef de zaak Olaf H. weer als sceptische paradox.

Leg uit dat het OM niet weet dat Olaf H. de moordenaar is:

- volgens een contextualist en
- volgens een relevantist.

Om te laten zien hoe het OM redeneert, beschrijft Derksen de volgende dialoog tussen de verdediging en het OM. Met de opmerkingen tussen haakjes expliciteert Derksen de vooronderstellingen van het OM.

tekst 2

- Verdediging: Olaf H. kon niet schieten. Dan lukt het je niet om deze mensen van een afstand elk met één schot door het hoofd te schieten.
- OM: Olaf had geluk. (Hij moet geluk hebben, want hij heeft vermoord en kon niet schieten.)
- Verdediging: Er lag een verkoopbon met zijn naam in de la van de autohandelaar. Een moordenaar afficheert zich niet op zo'n manier!
- OM: Olaf was in paniek, hij heeft de bon laten liggen. (Olaf was de moordenaar. Hij heeft de bon laten liggen, dus hij moet in paniek geweest zijn).

naar: Ton Derksen, Onterecht levenslang, in: Wijsgerig Perspectief, 2016

De verdediging problematiseert in tekst 2 kennisclaims over het schuldscenario van het OM. Derksen concludeert uit deze dialoog dat zowel het onschuldscenario als het schuldscenario 'gelijkelijk met het bewijsmateriaal overweg kunnen' en dus niet discriminerend genoeg zijn om tot een uitspraak te komen.

Kennisclaims kunnen onder andere pyrronistisch en cartesiaans worden geproblematiseerd. De ene manier is te herkennen in de benadering van de verdediging in tekst 2. De andere manier in de benadering van Derksen op basis van tekst 2.

- 3p **3** Leg uit welke van de twee benaderingen pyrronistisch is en welke cartesiaans.

Beargumenteer vervolgens of jij in het geval van deze rechtszaak de cartesiaanse manier nuttig of nadelig vindt voor de rechter.

Volgens Derksen zoekt het OM te veel naar bevestiging van wat het al denkt. Dit is volgens Derksen een methodologische fout.

Karl Popper geeft een methode om tot een theorie of bewijs te komen.

- 2p **4** Leg uit:
- dat de genoemde methodologische fout is op te lossen met een methode gericht op falsificatie en
  - dat Derksens opvatting daarom aansluit bij de wetenschapsopvatting van Popper.

Om foute veroordelingen op grond van ‘passend bewijsmateriaal’ te voorkomen, is in Nederland bij wet vastgelegd dat de rechter minstens twee bewijsmiddelen moet hebben om iemand te mogen veroordelen. Bijvoorbeeld de verklaring van de verdachte en een verklaring van een onafhankelijke deskundige.

Daarnaast moet de rechter overtuigd zijn zonder dat er sprake is van gerede twijfel. Dit geeft de rechter de mogelijkheid om uiteindelijk toch niet te veroordelen, ook als er wel twee bewijsmiddelen zijn. Derksen vindt deze toevoeging van het overtuigd-zijn niet voldoende:

tekst 3

De wet zegt er niet bij wanneer de rechter overtuigd moet zijn. De Nederlandse juristen hebben hier wat op gevonden: het sprongetje van Scholten. Een rechter wikt en weegt en dan ‘voelt hij aan zijn water’, zoals de ex-voorzitter van de Raad van de Rechtspraak zei, dat de verdachte echt de dader is. Hij neemt dus een intuïtieve sprong van onzekerheid naar zekerheid.

naar: Ton Derksen, 2016

Als Derksen gelijk heeft, zou je op basis van het sprongetje van Scholten Nederlandse rechters bij het tot standkomen van een veroordeling wellicht een gebrek aan integriteit ten opzichte van hun wereldbeeld kunnen verwijten.

- 3p **5** Leg uit dat ‘het sprongetje van Scholten’ abductief is. Geef vervolgens met deze abductie een argument voor **en** een argument tegen bovenstaand verwijt.

Omdat er vaak geen sluitend bewijs is voor een moord, komt het in het Nederlandse rechtssysteem bijna altijd aan op het overtuigd-zijn van de rechter. Volgens Derksen is het onmogelijk dat rechters hun overtuigingen zo verantwoorden dat onschuldige burgers nooit meer ten onrechte worden veroordeeld. Agrippa zou het met Derksen eens zijn over de onmogelijkheid van verantwoorde opvattingen.

Volgens Derksen moet deze onmogelijkheid van verantwoorde overtuigingen van rechters ertoe leiden dat het Nederlandse rechtssysteem wordt aangepast. Hij wil dat zaken makkelijker heropend kunnen worden dan nu het geval is, zodat vonnissen ook vaker kunnen worden herroepen: liever een schuldige vrij dan een onschuldige in het gevang.

De vraag of het Nederlandse rechtssysteem moet worden aangepast zoals Derksen voorstelt, kan je benaderen vanuit verschillende ethische theorieën.

4p **6** Leg met de drie onderdelen van Agrippa's trillemma uit dat het onmogelijk is dat rechters nooit meer een onschuldige veroordelen.

Geef vervolgens twee argumenten om het rechtssysteem aan te passen zodat zaken makkelijker heropend kunnen worden:

- één vanuit de plichtethiek en
- één vanuit de gevolgenethiek.

Maak tot slot een afweging tussen deze twee ethische argumenten aan de hand van het onderscheid tussen de instrumentele en intrinsieke waarde van de mens.

Opgave 2 Over zekerheid en pijn

Veel mensen gaan ervan uit dat hun ervaringen en gedachten alleen voor hen zelf toegankelijk zijn, en die van anderen alleen voor die ander. Neem bijvoorbeeld de ervaring van pijn. De ene persoon die zijn knie stoot kan gewoon door, de ander zegt te vergaan van de pijn – maar of zij wel dezelfde pijn voelen kun je niet zeggen. Alleen jij zelf voelt jouw pijn, iemand anders kan jouw pijn niet voelen. Dat betekent echter dat we nooit kunnen weten of we bij het voelen van pijn hetzelfde voelen als een ander, terwijl we wel heel zeker lijken te zijn over onze eigen beleving van pijn.

Zowel het conceptueel scepticisme als het solipsisme gaat ervan uit dat onze eigen belevingen voor onszelf zeker zijn, en dat bovendien de toegang tot deze belevingen volledig privé is.

Ook in de filosofie van Descartes wordt aangenomen dat onze gedachten en ervaringen volledig privé zijn. Terwijl Descartes juist probeert te ontsnappen aan zowel scepticisme als solipsisme door zekere kennis van de buitenwereld te zoeken. Descartes' gedachte-experiment van de methodische twijfel kent twee fasen: het begint met de twijfelfase die leidt tot de conclusie 'cogito ergo sum'. Na die conclusie begint de tweede fase waarin alle twijfel weer wordt weerlegd.

- 3p 7 Leg uit dat het solipsisme immuun is voor het conceptueel scepticisme. Geef daarna de twee denkstappen volgend op het cogito waarin Descartes tot zekere kennis over de buitenwereld komt. Leg ten slotte uit dat Descartes' conclusie 'ik denk dus ik ben' tot conceptueel scepticisme kan leiden.

Volgens de filosoof Ludwig Wittgenstein moeten we ons afvragen wat het precies betekent als we zeggen 'ik heb pijn'. Wittgenstein denkt niet dat woorden betekenis krijgen omdat ze ergens naar verwijzen. De zin 'ik heb pijn' verwijst volgens hem dus niet naar een of andere innerlijke ervaring die vervolgens wel of niet toegankelijk is voor anderen.

De zin 'ik heb pijn' begrijpen we volgens Wittgenstein omdat we hem op een bepaalde manier gebruiken in de praktijk. De betekenis van woorden komt volgens hem dus tot stand in het gebruik. Hij noemt deze gebruikscontext van woorden een 'taalspel'.

Wittgenstein legt zijn idee van het taalspel uit met het gedachte-experiment van het kevertje in een doosje:

tekst 4

Veronderstel dat iedereen een doosje zou hebben, en dat daarin iets zat dat wij 'kever' noemen. Niemand kan ooit in het doosje van een ander kijken; en iedereen zegt dat hij alleen doordat hij naar *zijn* kever heeft gekeken weet wat een kever is. – Dan zou het toch kunnen dat iedereen een ander ding in zijn doosje had. Ja je zou je kunnen voorstellen dat zo'n ding voortdurend veranderde. – Maar als het woord 'kever' van deze mensen nu toch een gebruik had? – Dan zou het niet de aanduiding van een ding zijn. Het ding in het doosje maakt helemaal geen deel uit van het taalspel; zelfs niet als een *iets*: want het doosje zou ook leeg kunnen zijn.

naar: Wittgenstein 'Filosofische onderzoekingen', fragment 293, 1953

Volgens Wittgenstein gaan veel filosofische redeneringen over pseudoproblemen. Hij probeert deze problemen te ontmaskeren door het gebruik en daarmee de betekenis van de woorden te onderzoeken.

- 2p 8 Leg met een citaat uit tekst 4 uit dat volgens Wittgenstein de betekenis van pijnuitspraken niet afkomstig kan zijn van privé-ervaringen. Leg vervolgens uit dat het probleem van andere geesten daarom een pseudoprobleem is volgens Wittgenstein.

Wittgenstein is het niet eens met de traditionele analyse van kennis. Dat geldt ook voor Edmund Gettier.

- 2p 9 Geef de traditionele analyse van kennis. Leg vervolgens met een voorbeeld van een Gettier-geval uit wat het probleem is met deze analyse van kennis.

Wittgenstein bespreekt in zijn publicatie 'Over zekerheid' allerlei onderwerpen die verband houden met het scepticisme. Hij bespreekt onder andere het bewijs voor het bestaan van de buitenwereld van zijn voorganger in Cambridge, George Moore. Moore probeert het bestaan van de buitenwereld te bewijzen op grond van het gezond verstand. Hij doet dat door allereerst het gebruik van 'gezond verstand' te verdedigen. In zijn artikel 'Een verdediging van het gezond verstand' schrijft hij:

tekst 5

De meeste mensen die menselijke lichamen hebben, geboren zijn, en een bepaalde tijd leven op aarde en die gedurende de tijd dat ze leven vele verschillende ervaringen hebben gehad, hebben kennis. Ze hebben kennis van zichzelf, hun eigen lichaam. Van het feit dat ze na de geboorte zijn gegroeid. Van het feit dat ze hun leven lang met beide voeten bovenop de aarde staan (of op zijn minst dicht bij de aarde)

naar: Moore, A Defence of Common Sense, 1925

Met dergelijke alledaagse overtuigingen, die volgens Moore onderdeel zijn van het gezond verstand, geeft hij een bewijs voor het bestaan van de buitenwereld.

Om zijn argumenten kracht bij te zetten geeft Moore drie criteria voor een goed bewijs waaraan hij zijn bewijs voor het bestaan van de buitenwereld toetst.

Ondanks dat Moore vindt dat hij een goed bewijs geeft voor het bestaan van de buitenwereld, voldoet zijn bewijs volgens critici niet aan zijn eigen criteria, omdat de premisse niet verschilt van de conclusie.

3p 10 Leg met tekst 5 uit dat Moore met een beroep op gezond verstand de redenering van de scepticus omdraait.

Geef vervolgens Moores bewijs voor het bestaan van de buitenwereld.

Leg tot slot uit dat in Moores bewijs zijn premisse niet verschilt van de conclusie.

Volgens Moore hebben we geen enkele reden om te twifelen aan de uitspraken over de buitenwereld die we op grond van gezond verstand aannemen. Hij vergelijkt deze uitspraken met uitspraken die we doen als we zeggen dat we pijn hebben. We hebben in beide gevallen geen reden om te twifelen aan de waarheid van de uitspraken, of we nou weten dat we pijn hebben of weten dat we gegroeid zijn na onze geboorte. De zekerheid van je eigen beleving is volgens Moore gelijk aan de zekerheid van veel simpele beweringen over de buitenwereld.

Ook Bertrand Russell vraagt zich af wat we zeker kunnen weten. Volgens Russell zijn er directe en onbetwifelbare kennisuitspraken over de waarneming mogelijk. Daarmee lijkt hij het oneens te zijn met Moore.

Neem de simpele bewering dat je weet dat de aarde bestaat.

2p 11 Leg met deze simpele bewering Russells onderscheid tussen kennis door vertrouwdheid en kennis door beschrijving uit.

Leg vervolgens uit dat Russell het daarom niet eens zou zijn met Moore dat we net zo zeker zijn over onze belevingen als over de simpele bewering dat de aarde bestaat.

Een scepticus zal het niet eens zijn met Moore dat we zekerheid kunnen bereiken. Maar die scepticus heeft daarbij volgens Wittgenstein wel een probleem. De scepticus formuleert zijn twijfel in taal. Omdat hij zijn twijfel formuleert in taal kan de betekenis van zijn woorden zelf niet betwifelbaar zijn, anders kan hij zijn twijfel niet uitdrukken in die taal.

Je kunt volgens Wittgenstein dus niet echt twifelen aan de uitspraak 'ik groei na mijn geboorte' omdat je dan ook zou moeten twifelen aan de betekenis van de woorden in die zin.

En dat kan niet volgens Wittgenstein, want als je die betekenis zelf in twijfel zou moeten trekken, kun je de twijfel niet meer onder woorden brengen. Je weet wat de zin 'ik groei na mijn geboorte' betekent omdat je weet wat die woorden in het gebruik betekenen. Deze zin kan op zichzelf dus niet betwifeld worden.

Wittgenstein noemt dit soort zinnen die op zichzelf niet betwijfeld kunnen worden 'scharnierzinnen'. Deze 'scharnierzinnen' vormen volgens Wittgenstein de grens van onze twijfel en het zijn ook precies de uitspraken die Moore wil aannemen op grond van gezond verstand. Een scepticus zou echter nog steeds blijven beweren dat de wereld toch anders zou kunnen zijn dan uitgedrukt in de scharnierzinnen, ook al kunnen we dat dan misschien niet uitdrukken. Je zou dan nog steeds kunnen twijfelen aan de zekerheid van deze 'scharnierzinnen' en dus aan onze kennis als geheel

John Austin beargumenteert ook dat er grenzen zijn aan onze twijfel, maar op heel andere gronden. Volgens Austin hoef je niet eindeloos de twijfel van de scepticus te blijven beantwoorden en is het op een bepaald moment genoeg.

- 3p **12** Leg uit wanneer er volgens Austin genoeg getwijfeld is. Geef vervolgens aan waarin zijn antwoord aan de scepticus verschilt van dat van Moore. Leg tot slot uit of Wittgensteins 'scharnierzinnen' volgens Austin genoeg zouden zijn om met de sceptische twijfel te stoppen.

Opgave 3 Kleurwaarneming en de buitenwereld

Bestaan kleuren echt of zijn ze een illusie?

Is kleurwaarneming afhankelijk van de geest?

Krijgen we met het zien van een kleur een ware afbeelding van de buitenwereld?

Volgens de Engelse filosofe M. Chirimuuta moeten we opnieuw nadenken over wat 'waarnemen van de buitenwereld' precies betekent.

In haar boek 'Outside color' uit 2015 bespreekt ze bovenstaande vragen:

tekst 6

Filosofen hebben een slechte reputatie als het gaat om twijfelen aan vaststaande feiten. Wat is zekerder dan de overtuiging dat de wolkeloze hemel, op een zomerse namiddag, blauw is?

Toch kunnen we ons in alle ernst afvragen of de hemel ook blauw is voor de vogels die daar vliegen en die andere ogen hebben dan wij. En wat als we de vlag van de Verenigde Naties, die dezelfde hemelblauwe kleur heeft, half in de schaduw en half in de volle zon plaatsen? Dan zal de ene helft donkerder blauw zijn dan de andere helft. Wat is de echte kleur van de vlag?

Kleuren lijken te veranderen als het licht verandert en als we de voorwerpen er omheen verplaatsen. Betekent dit dat de kleuren zelf veranderen?

bron: Chirimuuta, The reality of color is perception, 2015

In de filosofie wordt onderscheid gemaakt tussen drie soorten scepticisme: metafysisch, epistemologisch en conceptueel scepticisme.

3p **13** Leg uit dat elk van deze drie soorten scepticisme herkenbaar is in tekst 6.

In de traditionele kennisleer is veel discussie geweest over de relatie tussen waarnemen en het bestaan van een buitenwereld. In deze discussie levert Berkeley kritiek op Locke.

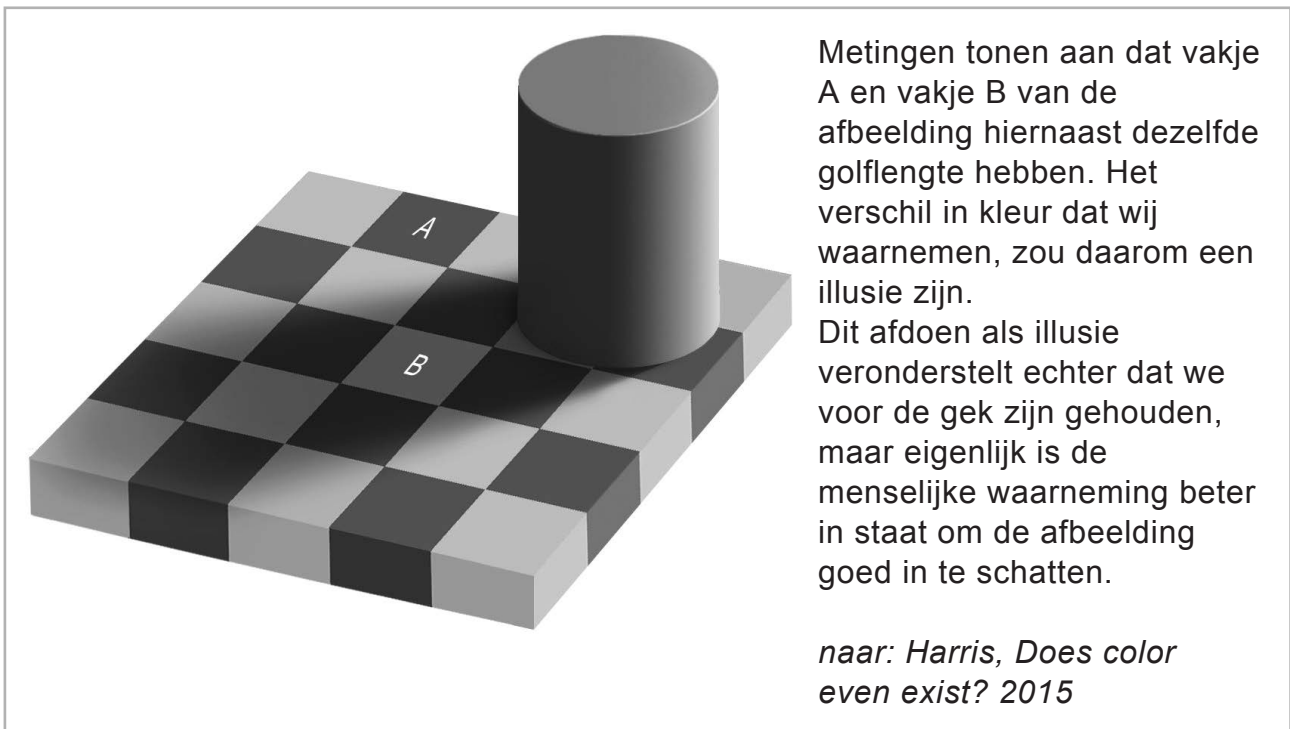
2p **14** Leg met het onderscheid tussen primaire en secundaire kwaliteiten uit of kleurwaarneming het bestaan van een onafhankelijke buitenwereld kan bevestigen:

- volgens Locke en
- volgens Berkeley.

Met een optische illusie in tekst 7 wordt eenvoudig aangetoond dat kleuren niet corresponderen met golflengtes.

In deze illusie nemen mensen een deel van een schaakbord waar waarop een cilinder staat. Vakje A en vakje B lijken een verschillende kleur te hebben, de ene licht en de andere donker, maar bij metingen blijkt het om precies dezelfde golflengte te gaan. Uitgaande van de golflengte is er dus geen verschil in kleur. Mensen betrekken in deze situatie de omgeving in hun waarneming waardoor ze de schaduw waarnemen die de cilinder op het schaakbord werpt. Onze hersenen interpreteren deze situatie anders dan een computer zou doen en we nemen daarom, in tegenstelling tot een computer, een verschil in kleur tussen vakje A en B waar:

tekst 7

Illusies vormen een probleem voor het realisme ten aanzien van de buitenwereld. Thomas Reid probeert dit probleem op te lossen op basis van het gezond verstand.

Een oplossing voor het probleem van illusies voor het direct realisme is het onderscheid tussen naïef realisme en wetenschappelijk realisme.

3p **15** Leg met het voorbeeld van de illusie uit tekst 7 het verschil tussen het naïef realisme en het wetenschappelijk realisme uit.

Geef vervolgens met tekst 7:

- een argument voor Reids gebruik van 'gezond verstand' en
- een argument tegen Reids gebruik van 'gezond verstand'.

De nieuwe theorie van kleurwaarneming heeft overeenkomsten met de dispositionele benadering van kleur. Kleuren kunnen worden beschouwd als respons-afhankelijke eigenschappen voor menselijke waarneming: een kleur is de manier waarop een bepaalde prikkel op een waarnemer overkomt, én de manier waarop een waarnemer die prikkel waarneemt. Daarom zouden we volgens de nieuwe theorie anders over kleuren moeten spreken. In plaats van dat we zeggen dat we de blauwe hemel zien, zouden we beter kunnen zeggen dat we een blauwige waarneming van de hemel hebben. Volgens de nieuwe theorie van kleurwaarneming is kleur geen kwaliteit van een object maar de kwaliteit van een waarnemingsproces, zoals dat door ons wordt ervaren.

Vanuit een sceptische benadering zouden we de nieuwe theorie kunnen onderwerpen aan het scenario van spectruminversie.

Voor functionalisten vormt dit sceptische scenario echter geen probleem.

2p 16 Leg met het onderscheid tussen binnenwereld en belevingswereld uit of de nieuwe theorie van kleurwaarneming:

- functionalistisch is en
- bestand is tegen het sceptische scenario van spectruminversie.

De op de nieuwe theorie van kleurwaarneming lijkende dispositionele benadering van kleur, gaat in haar analyse uit van normale menselijke waarnemers. Maar wat als we uitgaan van niet-normale menselijke waarnemers?

De meeste mensen hebben drie typen kegeltjes in hun ogen, waarmee ze ongeveer een miljoen kleuren kunnen onderscheiden.

Mensen die kleurenblind zijn, hebben net als veel andere zoogdieren maar twee typen kegeltjes, waardoor ze slechts tienduizend kleuren kunnen waarnemen.

Maar er zijn ook mensen die vier typen kegeltjes hebben, zogeheten tetrachromaten, waardoor ze in staat zijn om honderd miljoen kleuren te zien. Een van deze mensen is kunstenaars Concetta Antico:

tekst 8

Als de in Californië gevestigde kunstenaars Concetta Antico 's nachts omhoog kijkt naar de hemel, ziet ze die niet als diepzwart. De hemel verandert voor haar 's nachts in stralende tinten blauw, violet en groen.

Antico zegt dat ze zelfs de gloed rond sterren kan zien. En de maan is omgeven door regenboogtinten. Voor Antico is de nachtelijke hemel vol leven en kleur.

naar: redditblog.com – What's a tetrachromat? – 2015

Let op: de laatste vraag van dit examen staat op de volgende pagina.

In haar schilderijen wil Antico haar wereld laten zien. Haar schilderijen zijn daarom kleurrijk als droombeelden of hallucinaties. Bewonderaars van Antico's schilderijen menen via haar schilderijen te kunnen weten hoe haar wereld eruitziet.

Toch kun je je afvragen of dit terecht is en of normale menselijke waarnemers Antico's wereld überhaupt mooi zouden kunnen vinden.

De formule van respons-afhankelijkheid redt kleuren van puur subjectivisme. Er zijn filosofen die ook esthetische waarden op dezelfde manier van puur subjectivisme willen redden.

Volgens Hume is de overtuiging dat we de (buiten)wereld waarnemen altijd een product van de verbeelding. Humes positie wordt verduidelijkt door het voorbeeld van gewone waarnemers die naar Antico's schilderijen kijken.

3p 17 Leg uit dat het voorbeeld van Antico's schilderijen de opvatting van Hume over de buitenwereld kan verduidelijken.

Geef vervolgens een argument voor én een argument tegen de stelling dat esthetische waarden als respons-afhankelijke eigenschappen beschouwd kunnen worden.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.